

РОЛЬ ФОЛЬКЛОРУ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

С. М. СТОЯНОВА,
Л. В. ЛЕВИЦЬКА

Сьогодні на теренах ЗМІ сучасного українського суспільства існує тенденція їх перенасичення різноманітною інформацією (теленовини, розважальні телешоу, реклама, художні фільми, що орієнтовані на дорослу публіку тощо). Інформаційна епоха диктує власні закони і висуває свої вимоги: ЗМІ супроводжують життя не тільки дорослих, а й дітей. Зміст інформації не завжди відстежується дорослими та час від часу потрапляє у поле зору дитячої публіки дошкільного віку.

Батьки, за своєї зайнятості, дуже часто не можуть приділити належну увагу власній дитині й залишають її „на виховання” телевізійних програм та комп'ютерних ігор. Внаслідок застосування таких „виховних заходів”, у дітей з'являються ознаки невротичних симптомів, тривожності, надмірна збудливість та навіть прояви неконтрольованої агресії. На жаль, батьки можуть не помітити змін у поведінці своєї дитини та не завжди усвідомлюють, що психіка дитини формується у процесі живого спілкування з ними, під час розповідей бабусиних казок, приспівування маминих колискових, татових потішок тощо.

В українській системі виховання споконвіку використовувалися фольклорні тексти, які є справжнім джерелом людської мудрості, виразником народного світогляду, скарбницею національної духовності. Значну їх частину становить дитячий фольклор. Поняття „дитячий фольклор” увійшло до науки порівняно недавно. Проте новизна терміна не пов'язана з пізнім походженням цього виду фольклору. Відповідним фольклорним текстам притаманна глибока старовина.

Дослідженню фольклорних жанрів та сутності дитячого фольклору у вихованні та розвитку підростаючого покоління присвячені праці таких науковців-фольклористів, фахівців у галузі народної педагогіки, як: В. Анікін, В. Василенко, Г. Виноградов, Г. Довженюк, З. Лановик, М. Лановик, Н. Сивачук та ін.

Метою статті є аналіз концептуальних поглядів щодо проблеми психологічного розвитку дітей дошкільного віку засобами фольклору.

Соціокультурна реальність виступає для дитини дошкільного віку як підґрунтя для поступового її залучення до проблемного поля культури та опанування соціокультурним досвідом. Рушійною силою соціокультурного розвитку дитини виступає саме накопичення та розширення її індивідуального життєвого досвіду в процесі особливої взаємодії зі світом однолітків, дорослих, власної рефлексивної практики. Особливе значення в соціальному розвитку дошкільників надається народній творчості, фольклору. Він має значний потенціал, є своєрідною „школою” соціального досвіду та розвитку творчих здібностей дітей. Необхідно враховувати принципове положення про те, що в дошкільному віці дитина духовно розвивається на засадах усної, „дописемної” культури. Відповідно, будь-яка форма традиційної народної творчості транслює способи пізнання навколишнього світу, сприяє формуванню художнього мислення, презентує різні форми соціально схваленої поведінки тощо.

Протягом століть усна народна творчість була чи не єдиним засобом узагальнення життєвого досвіду українського народу, втіленням народної мудрості, світогляду та ідеалів. Фольклор став віддзеркаленням не тільки найважливіших подій в історії України, починаючи з княжої доби, а й зберіг численні архаїчні язичницькі мотиви і символи, які часто приховуються під покривом християнської традиції. Завдяки фольклорній спадщині ми можемо ознайомитися із побутом далеких і близьких поколінь українців, уявити їхні свята і будні, сповнені магічних і захоплюючих обрядів [1].

Сучасні психологічна та педагогічна науки, теоретично визнаючи художні переваги та виховну цінність фольклору, неповною мірою визначилися щодо принципів, методів та прийомів його засвоєння дітьми. У практиці ведеться напружений пошук відповідності творів фольклору особливостям психофізіологічного та соціального розвитку дітей.

Фольклор, як мистецтво усного слова, моделює окремі життєві ситуації, досвід життєвих переживань, почуттів, вражень і на цій основі має впливатися органічною складовою у життя свого адресата. Особливо це стосується дітей з їхніми віковими особливостями загостреного сприйняття як навколишнього світу, так і мистецтва в ньому. Мистецтво допомагає вийти за межі власного досвіду, оскільки досвід, який воно пропонує, має узагальнений характер, включає у себе аксіологічні виміри окремої особи, людства у цілому. Воно не зводиться тільки до інформації, актів розуміння, а й є

практичним духовним засвоєнням предметного поля діяльності, зачіпає всі аспекти спонукання, спрямування, мотивації буття людини [2].

Термін „дитячий фольклор” з’явився у фольклористиці у 20-х роках ХХ-го століття. До дитячого фольклору належать і твори дітей, і твори для дітей, складені дорослими. Основним критерієм відбору є функціональний аспект: твори, які виконуються лише у дитячому середовищі, а також ті, які не передбачають інших слухачів і виконуються дорослими тільки для дитини. Дитячий фольклор має свою специфіку: є відповідним віковим особливостям дітей у виборі тем, образів, ідей; характеризується поєднанням словесного матеріалу з елементами гри, супровідними рухами; у багатьох творах проявляється виражене виховне спрямування. Твори дорослих для дітей поділяються на дві частини: 1) пісенна лірика для дітей (колискові пісні); 2) поезія пестування (пестушки, утішки, забавлянки).

Дитячий фольклор – багатожанрова система, що складається із прозових, речитативних, пісенних та ігрових творів. Визначальними рисами дитячого фольклору є своєрідність відображення в ньому реального життя, органічне сплетіння елементів реальності й фантастики, прагнення до гри словами, їхнім змістом, до таємничості, загадковості. Мета дитячого фольклору – надати дитині перші знання про навколишній світ, людські стосунки, засобами мови колисанок, забавлянок, утішок формувати кращі риси характеру [1].

Серед учених-фольклористів, психологів, педагогів існує думка, що дитячий фольклор – це логічний результат властивого дітям наслідування. З цієї точки зору, основу дитячої фольклорної традиції складають елементи культури, що за певних вікових умов втрачають актуальність у житті дорослих і стають складовою частиною складної системи дитячого топосу. Розвиток цієї думки доводить до логічного висновку, що діти нічого нового не створюють, а механічно копіюють уже створене до них.

У соціокультурному вихованні дошкільників фольклор є джерелом базових, споконвічних елементів культури, які стають підґрунтям для формування світовідчуття людини, культуровідповідної „картини світу”, соціальних настанов та ціннісних орієнтацій. У дитячому фольклорі знаходиться ключ до розуміння вікової психології, дитячих художніх смаків, дитячих творчих можливостей. Тільки глибоке і всебічне знання психології дитячого віку могло слугувати основою для створення творів народної творчості.

Найхарактернішим контекстом функціонування сучасного дитячого фольклору, як і традиційного селянського – є гра. Головною його ознакою вважають ігровий характер та ігрову природу. В теорії Л. Виготського категорії „дитинство” і „гра” є неподільними. Дитина, насамперед, людина з ігровою провідною діяльністю. Саме тому невірно розділяти дитячий фольклор на ігровий, побутовий, потішний, календарний і сатиричну лірику. Отже, основною ознакою сучасного дитячого фольклору – є гра як консолідуючий принцип усіх жанрів сучасної усної традиції.

На думку А. Іваницького, дитячий фольклор – є багатожанровою системою, що складається із прозових, речитативних, пісенних та ігрових творів. До дитячого фольклору зараховують як творчість самих дітей, так і твори, що виконуються для дітей дорослими. Такий поділ виникає з того, що ігрові і ритміко-інтонаційні можливості дітей залежать від віку. У ранньому віці (з перших днів народження і приблизно до трьох з половиною років) емоційний, моторний і розумовий розвиток дитини цілком залежить від дорослих. Дорослі виконують для дітей раннього віку колискові пісні та різні забавлянки (утішки).

Дитячі пісні підтримують у дошкільника інтерес до поетичного слова. Діти прагнуть наслідувати голосам птахів, тварин, звучанню музичних інструментів. Але в них ще немає в запасі слів для позначення цього звукового різноманіття, тому виникає прагнення до повторів і звуконаслідуванням. А це, у свою чергу, сприяє розвитку голосового апарату і музичного слуху [3].

Е. Литвин зауважувала, що, вивчаючи народну творчість для дітей, можна перекоонатися, з якою тонкістю тут враховані і закріплені в образі і слові загальнонародні спостереження щодо психології дитинства. В дитині є потреба у веселоощах, гуморі, в неї рано пробуджується інтерес до тваринного світу: всі ці риси дитячої психіки знайшли своє відображення у виборі тем, образів, мовного матеріалу [1].

Утішки не тільки готують дитину до гри, розкривають перед нею естетичну сутність гри, але й виховують естетичні потреби, які можна задовольнити тільки у грі. Примовки виконують естетичну функцію: яскрава образність, багатство алітерацій, римованості творів. Велика кількість фантастичного матеріалу, небилинних елементів сприяють розвитку уяви дітей. Художня структура примовок надає дитині велику кількість знань, забезпечує їх міцне запам’ятовування, призводить до розуміння причинно-наслідкових зв’язків.

Всі інші види малих фольклорних форм призначені для не тільки дітей раннього дитячого та дошкільного віку, але і їхнє значення для розвитку і виховання дітей є вельми величезною. За допомогою словесних ігор, мовчанок, голосянок, скоромовок та лічилок відбувається мовленнєвий, інтелектуальний, когнітивний розвиток дошкільників. Окрім цього, за їхньою допомогою вдається створити емоційно-піднесений стан дитини [1].

Лічилка сприяє виробленню таких необхідних якостей, як чесність, непохитність, шляхетність, почуття товариства (етична функція), приносить насолоду, зумовлює відчуття ритму, необхідне в пісні, в танці (естетична функція). Також лічилки сприяють формуванню світогляду дошкільників і глибше, ніж інші жанри, відображають процес його становлення.

Знайомство з казкою дає змогу дитині зрозуміти навколишній світ. Будь-яка казка являє собою оповідання про основні закони, які мають місце в буденному житті. Це цілий комплекс прикладів життєвих ситуацій, розповідь про взаємостосунки між людьми. Казка не навантажує дитину складними міркуваннями, тому її мова є доступною. Також казка не дає дитині прямих настанов, які їй так не подобаються.

Життєво важлива інформація засвоюється дошкільником сама по собі, непомітно, адже образи, які пропонує казка, є дуже цікавими для нього. Казки дають приклад вирішення складних життєвих ситуацій та певний шаблон поведінки. При цьому вони залишають дитині можливість самостійно осмислити ситуацію.

Діти, слухаючи казку, зазвичай, обирають для наслідування або співпереживання позитивного героя, який їм дуже сподобався. Банальною причиною цього є те, що негативні персонажі в кінці завжди покарані, а єдина можливість цього уникнути – бути позитивним. Вони переживають події сюжету разом з обраними героями [3].

Народна педагогіка вже з давніх-давен враховувала особливості психо-емоційного розвитку дитини. Ще стародавня українська мудрість використовувала у вихованні підростаючого покоління казку та малюнок. Малювання – найбільш давній та природний спосіб передачі свого емоційного стану. В малюнку дитина відтворює свої переживання, розкриває свій творчий потенціал, знаходить нові можливості для самовираження, для спілкування зі світом. Ще Аристотель відмітив: „Душа не може думати, не малюючи”. Деякі вчені схиляються до думки, що малювання є одним із шляхів удосконалення особистості. Також малювання допомагає дитині зняти накопичене напруження, заспокоїтися, зосередитися.

Дитячі казки розширюють словниковий запас дошкільника, вчать, як правильно будувати діалог, розвивають зв'язну логічну мову. Не менш важливим є зробити мову дитини емоційною, красивою, образною. Тут у них формується вміння ставити запитання. Так само у вихованні окрім інтуїтивного формування основ усного мовлення, необхідно спеціальне навчання. Велику увагу необхідно приділити конструюванню слів, словосполучень, речень. Дуже важливий зв'язок існує між мовною та розумовою діяльністю дітей. Казка також повинна сприяти спілкуванню [3].

Велику роль для психологічного розвитку дошкільнят відіграють загадки – алегоричне зображення будь-якого предмета чи явища, загадковий опис якого необхідно відгадати. Пропонуючи дітям загадки, дорослий вчить не тільки вгадувати за істотними ознаками той чи інший предмет, але водночас використовує його найменування в якості вправ для розвитку фонематичного сприйняття: вміння чути певний звук у слові – відгадки, відрізнити від іншого звука, близького за вимовою і звучанням. Відгадування загадок розвиває кмітливість, спостережливість. Діти люблять не тільки відгадувати і загадувати відомі їм загадки, але й складати свої. Вміння скласти свої загадки (охарактеризувати предмет, поставити обов'язкове запитання, знайти відповідне визначення до предмета) розвиває логічне мислення і мову [2].

Кожен з описаних жанрів має свою оригінальну систему поетичних засобів, свою форму впливу на дітей дошкільного віку, своє певне побутове значення. Усна народна творчість – найбільше надбання національної культури кожного народу. Висока художня досконалість і доступність сприйняття дитини дошкільного віку зробили фольклор важливим засобом виховання й навчання [1].

Сутність фольклору у психологічному розвитку дитини дошкільного віку є вельми значною. Враховуючи сенситивність зазначеного вікового періоду у процесі розвитку мовлення, емоцій та довільності дитини, за допомогою фольклору можна безпосередньо здійснювати заходи щодо розвитку її комунікативної та емоційно-вольової сфер. Окрім цього, застосування фольклору у вихованні дошкільнят відіграє також й морально-виховну функцію, формуючи в них почуття патріотизму.

Перспективами подальших розвідок в цьому напрямі є емпіричне дослідження проблеми психологічного розвитку дітей дошкільного віку засобами фольклору.

Список використаної літератури:

1. Культура і побут населення України : [навч. посібник] / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін. – 2-ге вид., доп. та перероб. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
2. Батурина Г. И. Народная педагогика ученых дошкольников. / Г. И. Батурина, Т. Ф. Кузина. – М., 1995. – С. 7–8.
3. Забродський М. М. Основи вікової психології : [навчальний посібник] / М. М. Забродський. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2001. – 112 с.